

1

6—7

„KREIVŲ VEIDRODŽIŲ
KARALYSTĖJE“

2

8—11

GROBUONIŲ DVIKOVA
VIRŠ VILNIAUS

3

12—23

STALINO KERŠTAS

4

24—49

VILNIUS LIEPSNOSE

5

52—73

„PASAUĮ SENĄ IŠARDYSIM...“

6

74—175

„VALYMAS“
ŽINGSNIS PO ŽINGSNIO

Barkenbergo namas	78—83
Gaisras gaisrinėje	84—89
Sukarpytas filmas	90—95
Kardinalijos kvartalas	96—107
Erenburgo sapnas	108—109
Vokiečių gatvė	110—135
Žydų kvartalas	136—147
SSSR	148—175

⬆ Didžiosios (dabar Pilies) gatvės vakarinės pusės išklotinė. Sovietmečiu nugriauta. J. Gabšaičio piešinys. 1943 m. rugsėjo 15 d. (žr. p. 1). *LNM*.
Arkikatedra. 1944 m. liepa (žr. p. 3).
J. N. Chalip. ПРАКФД, Nr. 0-302810.

⬅ Vilniaus bažnyčios nuo Bekešo kalno. J. Bułhako nuotrauka. 1912—1915 m.

⬅ Šv. Kristoro skulptūra Šv. Mikalojaus bažnyčios šventoriuje. 1959 m. Antano Kmieliausko skulptūra. Užrašas skelbia: „Šv. Kristo-
forai, globok mūsų miestą“. Dėl šio kūrinio autorius daugelį metų buvo pašalintas iš Dailininkų sąjungos. 2015 m. nuotrauka.
1942 m. kovo 23 d. sovietų superslapti tolimieji bombonešiai Pe-8 iš penkių kilometrų aukščio mėtė pusės tonos (dvi bombas po
toną) svorio bombas ir sugriovė kleboniją, kitus pastatus, bet bažnyčia stebuklingai išliko.

„Kreivų veidrodžių karalystėje“

Sovietiniai žmonės daugelį metų gyveno „kreivų veidrodžių karalystėje“. Nors daug ko trūko, bet jie džiaugėsi, kad baigėsi karas, o jaunesniajai kartai valdžia nuolat brukio į galvas gražią pasaką apie „Didįjį Tėvynės karą“, kol ši tapo jos tapatybės pamatu. Žlugus Sovietų valstybei ir išslaptinus archyvus, pasipylė daugybė teorijų, teigiančių, kad viskas buvo kitaip. Žmonės piktinosi istorijos klastotojais. XX a. pabaigoje Rusijoje net atsirado terminas, naująsias istorijas vadinantis „folk history“ (pseudoistorija). Juo apibūdinami sąmoningi istorijos iškraipymai, žaidimai su datomis, skaičiais, įvykiais. Užvirė „košė malošė“, kurioje pats velnias sprandą nusisuktų ieškodamas, kur tikra istorija, o kur tik „folk“. Ne išimtis ir Vilniaus miesto istorija.

Naudodami tuos „kreivus veidrodžius“ pažvelkime į trumpą karo epizodą – sostinės griovimo tragediją.

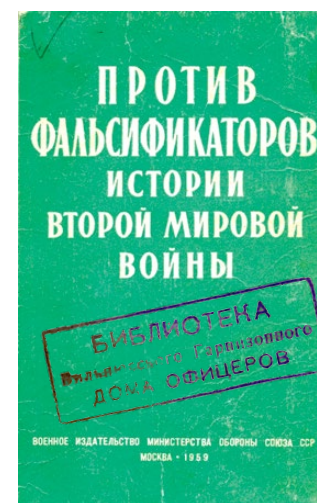
Ižymus sovietų propagandininkas Ilja Erenburgas 1944 m. liepą pats buvo Vilniaus šturmo liudininkas, tad juo lyg ir reiktų patikėti:

[...]Vilnius išliko. Tiesa, nemažai namų **sudegino vokiečiai** mėginami ugnimi sulaikyti mūsų pėstininkus. Jie neturėjo laiko apdairiam ir planingam miesto naikinimui. Miestą, brangų visiems jo sūnums – ir lietuviams, ir lenkams, ir žydams,

ir rusams, šlovingą miestą – **Sovietų Lietuvos sostinę, išgelbėjo generolo Krylovo kovotojai**. Apie Vilniaus Šv. Onos bažnyčią Napoleonas yra pasakęs: „Aš norėčiau paimti ją ir perkelti į Paryžių...“ Hitleris – ne estetas, o padegėjas. Bet jam nepavyko sudeginti Vilniaus. [...]¹

„Kreivų veidrodžių“ teorijos logika sako: viskas atvirkščiai, namus sudegino ne vokiečiai, o sovietai ir *šlovingą miestą – Sovietų Lietuvos sostinę* generolo Krylovo kovotojai ne išgelbėjo, bet pamerė žūčiai. Ar galima net pagalvoti apie tokią šventvagystę? Juk tiek daug sykių girdėjome:

[...]Tarybų Lietuvos sostinė Vilnius daug kartų yra kentėjusi nuo karų ir gaisrų, naikinusių ne tik atskirus pastatus, bet ir ištisas gatves ar miesto dalis. Ypač **didelę žalą miestui padarė hitleriniai grobikai** Didžiojo Tėvynės karo metais. Be daugelio pastatų, turėjusių ryšį su

↑ Sovietų karininkų mokomoji knyga „Prieš Antrojo pasaulinio karo istorijos falsifikatorius“ (Maskva, SSRS Gynybos ministerijos karinė leidykla, 1959 m.). Šis jos egzempliorius rastas buvusioje sovietų armijos Vilniaus įgulos Karininkų namų bibliotekoje.

¹ И.Г. Эренбург, *Война. 1941–1945*, Москва: КРПА Олимп; Астрель; АСТ, 2004.

↑ Sovietų Lietuvos „išvadavimo“ 20-ųjų metinių iškilmės Vingio parke. Trečias iš kairės LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, šeštas – LKP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus, septintas – LSSR Ministrų Tarybos pirmininkas M. Šumauskas. 1964 m. liepa.

miesto istorija, jie sunaikino daugybę architektūros paminklų. Iš 188 pastatų, ligi karo pradžios laikytų paminklais, 81 jie visai sugriovė arba iš dalies sunaikino. Žuvo nemaža architektūros ir meno kūrinių, kuriais Vilnius nuo seno didžiavosi. Jie kur nesugriovė viso paminklo, tai sunaikino arba sužalojo vertingąsias jo dalis: bokštus, vitražus, ornamentus ir visa kita [...]²

Blogiukai fašistai sugriovė, o sovietų valdžia atstatė miestą dar gražesni:

[...]Partija [komunistų] nurodė, kad reikia ne paprastai atkurti senąjį, buvusį miestą, bet **atkurti jį pačiais pažangiausiais socialistinės miestų statybos metodais** ir pagerinti gyvenimo sąlygas, padaryti miestą žymiai gražesni, negu jis buvo prieš karą. Dėl chaotiškos daugelį šimtmečių trukusios statybos miesto planas ir pramonės įmonių išdėstymas turėjo daug trūkumų, kuriuos reikėjo pašalinti atstatant miestą.[...]³

Žvelgdami į „kreivus veidrodžius“, matome: partija įsakė miestą griauti, o ne statyti. Ar gali taip būti? Tuo labiau kad Vilnius sovietiniais laikais pasiekė didžiulį laimėjimų.

[...]1956 metų liepos mėnesį Vilnių aplankė Anglijos-Tarybų Sąjungos tautų draugystės draugijos delegacija.

2 Vilnius. Architektūra iki XX amžiaus pradžios, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 7.

3 Ten pat, p. 37.

↑ „Mes svajone apie taiką gyvename“. S. Kosyrevo fotoplakatas. Žurnalas „Ogoniok“, 1952 m. Nr. 49.

Susipažinęs su miestu ir atliktais jame darbais delegacijos vadovas Robertas Samuelis Gorlejus pasakė: „Mes sužinojome, kaip **nacistai sugriovė jūsų miestą**, ir esame susižavėję tuo **didžiuliu atstatymo darbu**, kuris atliktas jūsų puikiame mieste“. Toliau Gorlejus paminėjo gilų įsitikinimą tuo, kad Vilniaus miestas, po tokio naikinamo karo pasilikęs buržuazinėje Lietuvoje arba Lenkijoje, niekad nebūtų pasiekęs tokių laimėjimų[...]⁴

„Kreivą“ logika sako, kad po tokių „didžiulių atstatymo darbų“ visiems laikams praradome nepakartojamą aurą skleidžiantį Vilnių – pasakų miestą. Ar daugelyje enciklopedijų ir rimtų mokslinių knygų aprašyta oficialioji Vilniaus griovimo istorija gali būti tik klastotė? Ar galėjo sovietų istorikai, valdžios užsakymu iškraipdami datas, skaičius, įvykius, liaudžiai sukurti „folk history“, kuri garbintų „fašizmo nugalėtoją“ Staliną ir Raudonąją armiją – armiją „išvaduotoją“? Pripažinkime, kad sovietinė smegenų plovimo operacija pavyko: Žaliojo tilto statulos, simbolizuojančios okupantus ir griovėjus, kaip stovėjo, taip ir stovi. „Paaiškėjo“, kad tai „puikūs socialistinio realizmo meno kūriniai, tapę Vilniaus savastimi“. Vadinasi, homo sovieticus marazmas dar neišgaravęs.

4 Juozas Jurginis, Vladislavas Mikučianis, Vilnius–Tarybų Lietuvos sostinė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, p. 158.

→ „Dviprasmis vaizdas – lyg jaunieji pionieriai“. Dailininkų V. Komaro ir A. Melamido 1982 m. paveikslas.

Veidrodėli, veidrodėli,
parodyk
„Kas sugriovė Vilnių“

↑ Aušros Vartų ir Subačiaus gatvių sankryža. 1944 m. liepos 11 d. vokiečių žvalgybinė aeronuotrauka.
NARA, NS4E-121, Nr. 064.

↑ Aušros Vartų ir Subačiaus gatvių sankryža. 1944 m. liepos 20 d. vokiečių žvalgybinė aeronuotrauka.
NARA, NS4E-128, Nr. 094.

1944 m. liepos 8 d. į miestą įsiveržė Raudonoji armija, o ši Senamiesčio dalis atsidūrė karinių įvykių verpete. Šalia, Bokšto gatvės bastėjoje, įsikūrė Vilniaus Fester Platz komendanto gen. R. Stahelio vadovietė. Liepos 10 d. šį rajoną dar kontroliavo vokiečiai. Luftvafės 16-ojo parašiutininkų pulko vyresnysis šaulys Oigenas Hinnenas prisimena:
[...]Liepos 10 dieną beveik visi civiliai slapstėsi bažnyčiose ir dideliuose pastatuose, gatvės pilnos karių, tik šautuvų papliūpos ir pabūklų griausmas sutrikdydavo greitą atskirų dalinių judėjimą. Viršutiniame pastato su trimis langais aukšte buvo koplyčia. Nutarėme patikrinti, kas joje slepiasi. Visi parašiutininkų kuopa užlipo kairėje pusėje esančiais ilgais

① Kadrai iš sovietinės kino kronikos. LCVA.

← Sovietų kareiviai bendrauja su vilniečiais. Antrame plane, kairėje pusėje dega bedalis Aušros Vartų g. Nr. 2 namas. S.M. Gurarij nuotr. РГАКФД, Nr. 0-251402.

laiptais ir pamatė, kaip kunigas laiko Mišias. Koplyčia buvo prisikimšusi klūpinčių civilių, pabūklų dundesy čia kaip tik vyko pakylėjimas. Ceremonija mus visus sukrėtė. Atsiklaupiau, nes stovėjau pirmas, visi kiti pasėkė manimi. Sujaudintas kunigas priėjo prie mūsų ir kiekvienam suteikė Šventą Komuniją. Sumišę ir tylūs vėl nusileidome laiptais į gatvę! Tik po kiek laiko atgavome žadą.[...]¹

Tos pačios dienos vakare vokiečiai buvo priversti pasitraukti, o R. Stahelis savo vadovietę perkėlė į Gestapo

¹ Asmeninis O. Hinneno archyvas.

neapsižiūrėjimą. Iš nuotraukų matyti, kad, išplieskus ugniai, smarkiai lijo. Archyviniai dokumentai leidžia gana tiksliai nustatyti gaisro datą. 5-osios armijos štabo operatyvinės suvestinės Nr. 0190/ОП, 0191/ОП, 0193/ОП rodo, kad po ilgai trukusių karščių 1944 m. liepos 12 d. prasidėjo trumpalaikiai lietūs ir griaustinis, liepos 13-ąją naktį ir dieną ištisai lijo, o 14 d. buvo debesuota, su trumpalaikiu lietumi.⁴

Liepos 13-ąją, labiausiai tikėtiną gaisro dieną, vokiečių Vilniuje jau nebuvo. Namai suliepsnojo miestą užėmus Raudonajai armijai, greičiausiai juos padegę plėšikaujantys sovietų kareiviai, kai kelias dienas Vilniuje viešpatavo chaosas.

4 ЦАМО, ф. 460, оп. 5047, д. 514, л. 76–90.

↑ Šlapių gatvės grindinių joja Raudonosios armijos kavaleriai. Subačiaus ir Aušros Vartų gatvių sankryžoje suversti išplėsti rakandai. 1944 m. liepos 13 d.

S. M. Gurarj nuotr. РГАСФД, Nr. 0-251407.

rūmus prie Lukiškių aikštės². 1944 m. liepos 11 d. vokiečių žvalgybinėse aeronuotrukose matyti, kad Aušros Vartų g. Nr. 2 pastatas išliko karo nepalietas. Bet 1944 m. liepos 20 d. vokiečių žvalgybinėje aeronuotrukoje namai Nr. 2, Nr. 4 jau be stogų, Nr. 6 – be dalies stogo. Čia ir slypi Aušros Vartų gatvės namų dingimo paslaptis. Kas gi jiems nutiko, juk liepos 11 d., kai šį rajoną užėmė sovietai, namai buvo nepažeisti? Šis rajonas sulaukė ypatingo karo kronininkų dėmesio. Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) kino dokumentų skyriuje saugomose

sovietinėse kino kronikose yra bent trys scenos, nufilmuotos Aušros Vartų ir Subačiaus gatvių sankryžoje. Siekiant parodyti aršius mūšius, nuolat šmėkščioja Aušros Vartų g. Nr. 2 gaisras. LCVA svetainėje e-kinas.lt kino kronikoje pastatas iš pradžių dega³, bet vėliau parodomas visiškai sveikas. Prie namo Nr. 2 sienų stovi civiliai ir stebi pro šalį skubančius raudonarmiečius ¹.

Akivaizdu, kad kronikoje įvykių seka apversta, o gaisro epizodas nukeltas į pradžią. Epizodai su sveikais namais vėlesniuose kadruose atsirado, matyt, per

2 Sovietmečiu KGB, dabar Genocido aukų muziejus ir kitos organizacijos.

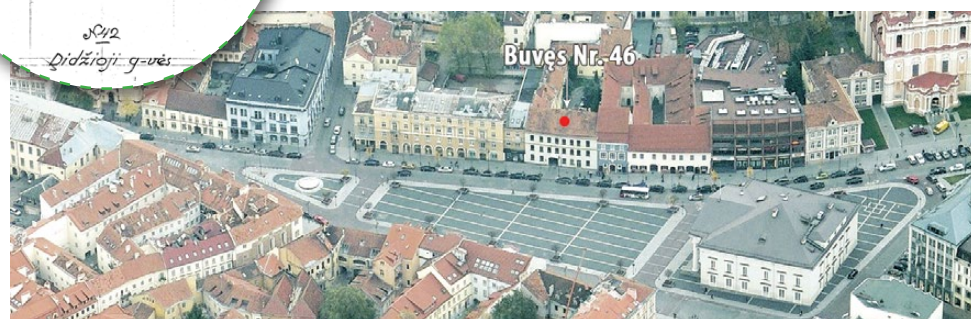
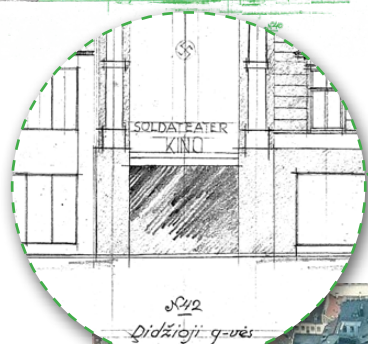
3 <http://www.e-kinas.lt/objektas/kinas/3112/vilniaus-isvadavimas-nuo-vokieciu>

↓ Prie nepažeisto Aušros Vartų pastato Nr. 2 raudonarmiečiai su lendliziniu britų tanku „Valentine“. Apie 1944 liepos 11 d. Kadras iš sovietinės kino kronikos. LCVA.

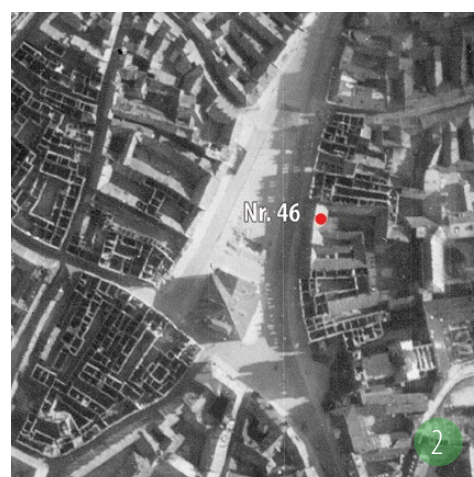
Erenburgo sapnas

↑ Didžiosios g. rytinės pusės vaizdas iš paukščio skrydžio. 2008 m. Aeronuotrauka - BlomASA 2008 ©

① Vokiečių aeronuotrauka. 1944 m. liepos 11 d. NARA, NS4E25-121, Nr. 063.

② Vokiečių aeronuotrauka. 1944 m. liepos 20 d. Didžiosios g. Nr. 46 pastato stogas nepažeistas. NARA, NS4E-128 Nr. 094.

↑ Didžiosios gatvės išklotinė nuo sankryžos su Savičiaus gatve. J. Gabšaičio piešinys. 1942 m. liepos 24 d. LNM.

Šių dienų nesulaukė ir svarbi Didžiosios gatvės atkarpa nuo sankryžos su Savičiaus gatve. Buvęs Didžiosios g. Nr. 42 pastatas garsėjo kino teatru. 1922 m. čia atidarytas „Piccadilly“, kuris 1930 m. pavadintas „Pan“. Kino teatro vardą savo monumentaliame 3 tomų publicistikos kūrinyje „Voina. 1941–1945“ „įamžino“ Stalino propagandos ruporas Ilja Erenburgas:

[...]Vienoje iš [Vilniaus] centrinių gatvių yra kino teatras „Pan“. Jį sudegino vokiečiai, o jame sudegino ten suvarytus gyventojus.[...]¹

Šį I. Erenburgo papasakotą epizodą detalėmis vaizdžiai papildė istorikas J. Jurginis ir tuometis Vilniaus vyriausiasis architektas V. Mikučianis: [...]Vilniuje apsupti hitlerinės armijos daliniai, nebeturėdami vilties prasiveržti, griovė ir padeginėję miestą, žudė gyventojus. Liepos 11 dieną hitleriniai piktdariai, kuriems buvo pavesta sprogdinti namus, surinko gyventojus iš Didžiosios (dabar Gorkio) gatvės ir suvarė į kino „Panas“ patalpas. Kadangi to namo rūsyje jokios slėptuvės nebuvo, sugaudyti žmonės buvo sutalpinti į žiūrovų salę ir

1 И. Г. Эренбург, Война. 1941–1945, Москва: КРПА Олимп; Астрель; АСТ, 2004.

į šonines fojė. Hitlerininkai tikino, kad šis namas būsias apsaugotas nuo bombų ir gaisrų. Ir kada žmonės nusiramino,

↑ Kino teatro „Pan“ reklama. Apie 1932 m.

sargybiniai pasišalindami tą namą padegė. Dalis gyventojų išsigelbėjo, kita dalis žuvo.[...]²

Šiame falsifikate tikras tėra vienas faktas – pastatas iš tikrųjų sudegė 1944 m. liepos 11 d. ① Bet kino teatro „Pan“ tuo laiku seniai nebebuvo. 1940 m. jis pervadintas „Daina“, o per karą pastate veikė vokiečių kareivių kinas „Soldateater“³. Liepos 11 d. čia jau nebuvo ir vokiečių. Fester Platz Vilna komendanto gen. R. Stahelio įsakymu liepos 10-osios vaka-

2 Juozas Jurginis, Vladislovas Mikučianis, Vilnius – Tarybų Lietuvos sostinė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, p. 36.

3 Amtliches Fernsprechbuch für den Generalbezirk Litauen, 1944, p. 45.

3 Savičiaus ir Didžiosios gatvių sankryža. Sovietmečiu pastatai nugriauti. 1944 m.
J. Bulhak. VMS KPS albumas, Nr. 101.

4 Didžiosios gatvės rytinė pusė. Namas Nr. 46, kuriame gyveno A. Mickevičius, nepažeistas. Sovietmečiu pastatai nugriauti. 1944 m.
J. Bulhak. VMS KPS albumas, Nr. 102.

↑ Didžiosios gatvės rytinės pusės išsklotinė. J. Kamarausko piešinys. 1944–1945 m. Žalia spalva pažymėti sovietmečiu nugriauti patatai.
KPC archyvas, f. 36, ap. 1.

re jie privalėjo atsitraukti iki linijos Šv. Kazimiero bažnyčia–Šv. Kotrynos bažnyčia.⁴ Senamiestį sudegino liepos 11 d. į Vilnių įžengę raudongvardiečių liepsnosvaidininkai, o išvakarėse sovietų generolai jau buvo paskelbę apie miesto užėmimą.⁵ Sovietmečiu Didžiosios g. namai Nr. 38, 40, 42, 44 nugriauti ir jų vietoje XX a. 6-ajame dešimtmetyje pastatytas didžiulis stalininės architektūros pastatas.⁶ Tokia pati lemtis ištiko ir gretimą Didžiosios g. Nr. 46 (dabar toje vietoje Nr. 22) pastatą, nors jo istorija kiek kitokia.

4 NARA, T-313, Roll 317, fr. 8595943.
5 ЦАМО, ф. 326, оп. 5076, д. 10, л. 214.

Namas garsus dėl to, kad jame prieš pat tremtį gyveno poetas Adomas Mickevičius. Senamiesčio tyrinėtojas A.R. Čaplinskas rašo: „1944 m. pastatas nuo rusų aviacijos nukentėjo ir po karo buvo nugriautas, o ant jo pamatų pastatytas naujas namas.“⁶ Iš tikrųjų teisinga tik antroji sakinio dalis. Per karą pastatas apskritai nenukentėjo^{2 4}, o sovietų valdžia, nutarusi dviaukštį pastatą paaugštinti iki trijų aukštų, XX a. 6-ajame dešimtmetyje nugriovė sveiką namą. Neatpažįstamai pakeistas naujas namas pastatytas

6 A.R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija. Valdovų kelias. Antra knyga. Didžioji gatvė*, Vilnius: Charibdė, 2002, p. 170.

po 1960 m. Dabartinė paminklinė lenta Adomui Mickevičiui tik klaidina žmones – šiame name poetas niekada negyveno. Galbūt verčiau pakabinti paminklinę lentą sovietiniam absurdui.⁵

5 Paminklinė lenta virš Didžiosios g. Nr. 46 namo vartų.

6 M. Gorkio (dabar Didžiosios) gatvės vaizdas nuo Rotušės. Buvusio namo Nr. 46 (dabar čia Nr. 22) vietoje tuščia erdvė. Nuotraukos kairėje vietoj buvusių Didžiosios g. 38–44 namų pastatytas stalininės architektūros namas (dabar Nr. 20). 1959 m.
VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4713, l. 67.

